

ЧЕРНОВА А. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ КОНЦЕПТІВ У СУЧАСНОМУ ІСПАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено вивченню лексичних засобів вираження емоційних концептів у сучасному іспанському художньому дискурсі, що полягає у виявленні та зіставленні лексичних засобів, що номінують і описують базові емоційні концепти, а також їх різноманітні прояви на матеріалі іспанської мови з подальшим виділенням загальних та культуроспецифічних характеристик емоційних концептів, притаманних даній культурі.

Ключові слова: емоційний концепт, лексична одиниця, засоби вираження емоційного концепту, емотивність, художній дискурс.

Статья посвящена изучению лексических средств выражения эмоциональных концептов в современном испанском художественном дискурсе, которое заключается в выявлении и сопоставлении лексических средств, номинирующих и описывающих базовые эмоциональные концепты, а также их различные проявления на материале испанского языка с последующим выделением общих и культурно-специфических характеристик эмоциональных концептов, присущих данной культуре.

Ключевые слова: эмоциональный концепт, лексическая единица, средства выражения эмоционального концепта, эмотивность, художественный дискурс.

The article is dedicated to the investigation of the lexical units expressing emotional concepts in modern Spanish literal discourse, which is to reveal and compare the lexical means, that nominate and describe the basic emotional concepts, as well as their various manifestations on the material of the Spanish language, followed by distinguishing general and cultural-specific characteristics of emotional concepts inherent in this particular culture.

Key words: emotional concept, lexical unit, means of expression of the emotional concept, emotivity, literal discourse.

Актуальність даного дослідження зумовлюється необхідністю вивчення емоційних концептів, адже саме емоційне забарвлення концепту не дивлячись на культурно-універсальну

тенденцію, що притаманна даній категорії концептів, дає змогу визначити певні культурно-специфічні риси нації.

Метою роботи є визначення лексичних одиниць вираження емоціональних концептів та аналіз особливостей їхнього використання.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні та формулюванні закономірностей функціонування лексичних одиниць вираження емоціональних концептів, адже дані характеристики дозволять проаналізувати культуротворчі ознаки, які в свою чергу мають високу соціальну значущість і здатні впливати на поведінку людини.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці вираження емоційних концептів у художньому дискурсі.

Предметом дослідження стали подібності та відмінності мовних засобів вираження лексичних одиниць базових емоціональних концептів і аналіз специфіки їх вживання в іспанському художньому дискурсі.

У лінгвістиці все більше уваги приділяється вивченню проблем емотиології, а саме взаємозв'язку мови та емоцій. Лінгвістика протягом довгого часу займалася переважно питаннями інтелектуального в мові, ігноруючи той факт, що саме емоції регулюють процеси поведінки та визначають те, як людина інтерпретує навколишній світ, сприймає і продукує мову.

Концепт є базовим поняттям, ключовим терміном, який часто використовується у лінгвокультурології і в когнітивній лінгвістиці. Концепт включає в себе поняття, але не обмежується лише ним, а охоплює весь смисл слова: і денотатив, і коннотатив, що відбиває уявлення даної культури про явище втілене у слові у всьому різноманітті його асоціативних зв'язків. Він вбирає в себе значення багатьох лексичних одиниць. У концептах акумулюється культурний рівень кожної мовної особистості, а сам концепт реалізується не тільки в слові, а й у словосполученні, висловлюванні, дискурсі і тексті.

Досліджуючи лексичне вираження емоційних концептів у художньому дискурсі, необхідно дати визначення терміну дискурс

та його художньому типу. Дискурс – це текст, який складається з комунікативних одиниць мови – речень та їх об'єднань у значно більші групи, що знаходяться в безперервному змістовному зв'язку, що дозволяє сприймати його як цілісне утворення. Художній текст є одним з типів дискурсу, який характеризується художнім стилем.

Художні тексти будуються за загальними мовними законами, і виявити їх здатен лінгвістичний аналіз. Унікальність художніх текстів перетворює їх у предмет розгляду літературознавства і герменевтики. Інформація, у будь-якому висловлюванні, виражається мовними засобами в поєднанні з контекстом і мовною ситуацією, звідки випливає, що текст – “об'єкт лінгвістичного аналізу, продукт вироблений діяльністю, зафіксований у вербальній формі” [1:186].

Варто зазначити, що складність і проблемність інтерпретації художнього тексту визначені самою природою художнього тексту, для розуміння якої необхідно різнобічне дослідження, яке не базується лише на одній певній закономірності чи підході. Художній текст розглядається як певна подоба дійсності, “імітація” і має вторинний характер. У художньому тексті реальною та первинною залишається лише сама мовна система, за допомогою опису якої можна прийти до розуміння речей, що носять вторинний характер, і навпаки. Для художнього дискурсу характерний художній стиль. Художній стиль – це функціональний стиль мовлення, який застосовується в художній літературі. Текст в цьому стилі впливає на уяву і почуття читача, передає думки і почуття автора, використовує все багатство лексики, можливості різних стилів, характеризується образністю, емоційністю мови [2:204]. Емоційність художнього стилю значно відрізняється від емоційності розмовно-побутового та публіцистичного стилів. Емоційність художнього мовлення виконує естетичну функцію. Художній стиль передбачає попередній відбір мовних засобів, а для створення образів використовуються всі мовні засоби.

На сьогоднішній день, існує велика кількість досліджень пов'язаних з відображенням емоцій у мові, з емоційними

характеристиками слова і тексту, емотивними смислами і емоційними домінантами тексту, емоційними концептами і метафорами (С. Г. Воркачов, О. В. Димитрова, С. В. Іонова, Н. А. Красавский, В. В. Леонтьев, Є. Ю. Мягкова, М. М. Панченко, В. А. Пищальнікова, Я. А. Покровська, Ю. А. Сорокін, О. Є. Філімонова, В. І. Шаховский, P. Ekman, W. Friesen, G. Lakoff, Z. Koveczes, A. Wierzbicka та ін.

Емоції тісно пов'язані зі знаннями, вони темпорально мінливі, адже різному віку людини властиві різні емоції, а різним епохам характерні різні домінантні емоції.

З іншого боку, будучи невід'ємною частиною культури народу, емоція, незважаючи на свою універсальність, несе в собі деякі специфічні для кожного народу риси, що пояснюються наявною національною картиною світу: суб'єктивним образом навколишньої дійсності, яка визначається різними для кожної культури знаковими формами.

Д. С. Лихачов ділить концепти на універсальні, етнічні, групові та індивідуальні, що дає нам підставу вважати, що володіння тим чи іншим концептом залежить від такого культурного чинника, як система уподобань, цінностей цілих народів, соціальних груп і конкретних індивідів, що різною мірою володіють самою культурою. Саме від рівня освіченості та вихованості залежить формування концептосфери конкретної людини, що в свою чергу впливає на формування загальної та національної концептосфери [3].

Оскільки концепти є втіленнями культури, то порівняльний аналіз концептосфер різних етносів дозволяє побачити особливості національно-специфічної свідомості людини, зафіксувати відбиті на вербальному рівні подібності та відмінності мисленнєвої діяльності народу, специфіку його ментального світу, національного характеру [4:57].

У рамках даного дослідження ми займаємося особливим ментальним утворенням, основу якого складає поняття емоції – емоційними концептами.

Досить важко визначити місце емоційного концепту в

класифікації концептів, запропонованої Д. С. Лихачовим. Складність полягає в тому, що емоційний концепт містить в собі і риси універсальності, і риси етноспецифічності [3:283].

Універсальність емоційного концепту пояснюється тим, що саме емоції “є центральною частиною життя людини, які і роблять представників різних етносів більш-менш схожими один на одного” [9:87]. Крім того, психологічна природа і фізіологічні прояви емоцій є універсальними і переживаються людиною незалежно від її культурної та етнічної приналежності.

В. І. Шаховський вважає лексичну одиницю, головна функція якої полягає у вираженні емоції мовця “емотивом”. Також він ввів наукове поняття емосеми, сутність якого розкривається як окремих вид сем, що співвідносяться з емоціями того, хто говорить [5:82]. Основними функціями емотивів вважають емоційне самовираження та функцію оцінки.

Слід зазначити, що В. І. Шаховський стверджує, що у багатьох мовах емотивів з негативною оціночною семантикою в кількісному відношенні більше, ніж емотивів з позитивною оцінювальною семантикою.

У своїй роботі В. І. Шаховський запропонував найбільш поширену в даний час точку зору на тлумачення термінів “емоція” і “емотивність”. На його думку, емоція - це категорія психології, а на мовному рівні емоції трансформуються в емотивність. Загалом, емотивність - це “іманентно-притаманна мові властивість виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки; відбиті в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції” [6:24]. Таким чином, емотивність є компонентом семантичної структури слова і, на думку В. І. Шаховського, співвідноситься з конотацією лексичної одиниці.

Вербальне вираження емоцій породжує різні лінгвістичні підходи дослідження цієї сфери. Проблематика вербалізації емоції полягає в тому, що багато дослідників виключають зі сфери емотивності одиниці, що номінують емоційні стани. Вони наполягають на тому, що лексика, котра позначає емоції,

відрізняється від емотивної лексики, позаяк її змістом є денотативне значення слів, що позначають емоції. У семантиці такої лексики очевидне вираження емоційного ставлення відсутнє, із чого випливає, що вона позначає не самі почуття, а лише логічну думку про них. Отже, емотивною лексикою лінгвісти вважають ті слова, в лексичному значенні яких міститься певна оцінка позначуваних ними явищ, а лексика емоцій включає слова, предметно-логічне значення яких складають поняття про емоції [6].

Проте найбільше прихильників має концепція емотивності, яку умовно називають функціональною. Згідно із даною точкою зору, “емоційна лексика в мовному плані може бути виділена лише на основі функції вираження емоційного ставлення мовця до оточуючого (внаслідок цього до емоційної лексики не додаються слова, що називають емоції: *гнів, радість і т.д.*)” [7]. Отже, наділяючи певне коло лексем особливою функцією вираження емоцій, лінгвісти протиставляють їх нейтральній лексиці, до якої входять найменування емоцій.

Розглянемо емоційний концепт кохання “*amor*” в іспанській мові, в основі якого лежить однойменна емоція. Вона входить в список базових, домінуючих емоцій.

“Кохання” входить в список фундаментальних емоцій (Р. Ekman, W. Friesen, K. Izard, A. Wierzbicka, А. М. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), втілює основні характеристики емоції: універсальність, впізнаваність, можливість вербалізації.

Лексема кохання номінує один з найбільш фундаментальних культурних концептів – “кохання”. Цей концепт належить до апостеріорних, тобто, емпіричних концептів культури.

Ю. С. Степанов називає “кохання” разом з іншими базовими концептами, такими як “віра” та “радість”, константами. “Константа в культурі – це концепт, що існує постійно або, принаймні, дуже довгий час”. “Кохання” завжди визнавалося “вічною” культурною цінністю: стихійний ерос, жертвове кохання до Бога, кохання-дружба чи кохання-пристрассть, кохання до конкретних об’єктів або до абстрактних ідей [8:78].

Феномен кохання унікальний. Його унікальність полягає не тільки в існуванні “поза часом”, а, що особливо важливо, в глобальності самого поняття: кохання універсальне і суто індивідуальне; низинне – ерос і піднесене – агапе; емоційне – що характеризує стан суб'єкта і соціальне, що характеризує відносини між суб'єктами. Жоден концепт не охоплює такого діапазону значень і культурних смислів як “кохання”.

Це далеко не повний перелік характеристик, що дозволяють сказати, що в основі емоціонального концепту “кохання” в іспанській лінгвокультурі лежить універсальний психічний феномен.

З іншого боку, емоціональним концептам властива етноспецифічність, обумовлена “індивідуальним емоційним трендом і національним індексом даної культури” [5:86]. Крім цього, кожна мова накладає власну класифікацію на емоційний досвід людини [2], і “матеріальні експоненти емоцій в мові” [9:19] є культуроспецифічними.

Розглянемо мовні репрезентації концепту “кохання” у романі Хуана Марсе “El amante bilingüe” [10]. У творі основними засобами вираження концепту “кохання” є такі позитивно та негативно забарвлені репрезентації як:

Позитивно забарвлені лексичні репрезентації :

– *amor – loca; amor – una cosa seria* (“*El amor loco e una cosa muy seria, zeñora*”);

– *mutuo y fulminante enamoramiento*;

– “*No me pregunte cómo se enamoró de mí, cómo ocurrió el milagro*”;

– “*¿Tiene uzté miedo de avivar el fuego de antiguos sentimientos, zeñora, miedo de los recuerdos felices, del gran amor que sintió por él en el pasado y que hoy ya sólo es ceniza que lleva er viento...?*”;

– “*Pero el amor que sentía por mí era auténtico*”;

Негативно забарвлені лексичні репрезентації :

– *un amor desdichado; amor fracasado; el amor es ciego*;

amor contrariado;

– *hacer el ridículo por amor; este pobre amor mío; locamente enamorado;*

– *“Estás perdido, Marés, le digo yo, este amor loco te va a matar”;*

– *“Amor loco, el peor, el más infernal, retorció y puñetero de los amores”;*

– *“En su pensamiento, el Marés enamorado locamente de Norma era un espectro cada vez más lastimoso y Norma era una dulce fatalidad”;*

– *“un enmascarado loco de amor que había tramado una falacia disparatada para reconquistar a su mujer”.*

Аналізуючи вищезазначені лексичні репрезентації емоціонального концепту “Кохання” ми можемо зробити висновки:

1) Концепт “кохання” є центральним у творі Хуана Марсе “El amante bilingüe”.

2) Даний концепт включає в себе широкий емоційний спектр: щастя, божевілля, нещастя, диво, пристрасть, смерть і ін.

3) Лексичні складові концепту відносяться до таких тематичних груп, як “кохання, як полум’я пристрасті”, “закохатися це диво”, “взаємне кохання”, “істинне кохання”.

4) Концепт “кохання” представляє собою складну лінгвокогнітивну сутність, яка передається різними лексико-семантичними одиницями.

У процесі дослідження були визначені різні лексичні вираження концепту “кохання”, що характеризуються художнім стилем мовлення. Ці лексеми відповідають за лексичне наповнення творів. Охарактеризуємо їх: *un fracaso* – невдача, *un ciego* – сліпець, *un desdichado* – невдаха, *una locura* – безумство, *una cosa seria* – серйозна річ, *una contradicción* – суперечність.

Зазначимо, що фразові єдності являють собою вирази, що володіють закінченим змістом:

– *hacer el ridículo por amor;*

– *este pobre amor mío;*

- *locamente enamorado*;
- *mutuo y fulminante enamoramiento*.

Розглянемо речення, які характеризують думку чи тезу:

¿Tiene uzte miedo de avivar el fuego de antiguos sentimientos, zeñora, miedo de los recuerdos felices, del gran amor que sintió por él en el pasado y que hoy ya sólo es ceniza que lleva er viento...?

En su pensamiento, el Marés enamorado locamente de Norma era un espectro cada vez más lastimoso y Norma era una dulce fatalidad;

Доречним буде дослідити лексичне вираження емоціонального концепту “кохання” у художньому дискурсі за допомогою стилістичних фігур:

- Вираження емотивності концепту кохання синонімами:

¿Tiene uzte miedo de avivar el fuego de antiguos sentimientos, zeñora, miedo de los recuerdos felices, del gran amor que sintió por él en el pasado y que hoy ya sólo es ceniza que lleva er viento...?

- Вираження емотивності концепту кохання шляхом персоніфікації:

Estás perdido, Marés, le digo yo, este amor loco te va a matar.

- Вираження емотивності концепту кохання шляхом порівняння:

No me pregunte cómo se enamoró de mí, cómo ocurrió el milagro.

- Вираження емотивності кохання за допомогою епітетів:

Amor loco, el peor, el más infernal, retorció y puñetero de los amores;

Pero el amor que sentía por mí era auténtico;

- Вираження емотивності кохання метафорою:

Un enmascarado loco de amor que había tramado una falacia disparatada para reconquistar a su mujer”.

Отже, проведене дослідження дозволяє нам зробити висновок, що емоційний концепт “кохання” в романі Хуана Марсе “El amante bilingüe” виражається різними стилістичними засобами – це метафори, порівняння, персоніфікації, синоніми, гіперболи,

епітети.

Висновки. Досліджуючи лексичне вираження емоційних концептів у художньому дискурсі, ми визначили що емоції є невід’ємною частиною культури народу, емоція, незважаючи на свою універсальність, несе в собі деякі специфічні для кожного народу риси, що пояснюється наявною національною картиною світу: суб’єктивним образом навколишньої дійсності, яка визначається різними для кожної культури знаковими формами.

Варто зазначити, що визначення емоційного концепту є досить проблематичним. Складність полягає в тому, що емоційний концепт містить в собі риси універсальності, і водночас риси етноспецифічності. Ми розглянули один з найфундаментальніших культурних універсалій, емоціональний концепт “кохання”.

Виходячи з функціонального підходу концепції емотивності, ми можемо віднести емоціональний концепт кохання “*amor*” в іспанській мові до нейтральної лексики, що лише деномінує поняття кохання, в той час, як головну емоційну функцію несуть лексеми, що безпосередньо виражають емоційний стан мовця, тобто емоціональний концепт “*amor*” наділяє лексеми, що його супроводжують, особливою функцією вираження емоцій.

Проаналізувавши засоби лексичного вираження емоціонального концепту кохання у творі Хуана Марсе “*El amante bilingüe*”, ми дійшли висновку, що даний концепт виражає такі функції емоції кохання як: божевілля – *locamente enamorado; amor loco*; смерть – *este amor loco te va a matar*; нещастя / невдача – *amor fracasado, un amor desdichado, este pobre amor mío*; диво – *cómo se enamoró de mí, cómo ocurrió el milagro*; засліплення – *el amor es ciego*; дурість / посміховисько – *hacer el ridículo por amor*; взаємність – *enamoramiento mutuo*; палкість / пристрасть / вогонь – *enamoramiento fulminante*; протиріччя – *un amor contrariado*; маскарад / перевдягання – *un enmascarado loco de amor*.

У результаті аналізу художнього дискурсу – роману Хуана Марсе “*El amante bilingüe*” – були виявлені стилістичні засоби та прийоми передачі концепту “кохання”. Концепт “кохання” у творі “*El amante bilingüe*” виражається різними стилістичними засобами

– це метафори, порівняння, епітети, синоніми. У художньому дискурсі твору ми віднайшли приклади як негативної так і позитивної оцінки емоціонального концепту кохання – це емоційний стан, який може виражатися через позитивні і негативні емоції і мати різне лексичне вираження.

Подальші перспективи дослідження полягають у більш глибокому аналізі позитивно забарвлених емоціональних концептів на основі творів сучасних художніх письменників Іспанії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Залевская А. А.* Введение в психолингвистику / Александра Александровна Залевская. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 382 с.
2. *Велжицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 210 с.
3. *Лихачев Д. С.* Концептосфера русского языка / Дмитрий Сергеевич Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / гл. ред. Владимира Петровича Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 280-287.
4. *Красавский Н. А.* Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Николай Алексеевич Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 462 с.
5. *Шаховский В. И.* Эмоциональные концепты: параллели и контрасты / Виктор Иванович Шаховский // Сб.: Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград, Волг. гос. пед. ун-т: Перемена, 1996. – С. 80-96.
6. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Виктор Иванович Шаховский. – Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1987. – 190 с.
7. *Арнольд И. В.* Стилистика английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – М.: Высш. шк., 1981. – 463 с.
8. *Залевская А. А.* Текст и его понимание / Александра Александровна Залевская. – Тверь: Тверской государственный университет, 2001. – 180 с.
9. *Шаховский В. И.* Когнитивные ресурсы эмоциональной языковой личности / Виктор Иванович Шаховский // Сб.: Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации. – Волгоград: Колледж, 2001 (а). – С. 11-16.
10. *Кулибина Н. В.* Художественный текст в лингводидактическом осмыслении / Наталья Владимировна Кулибина. – Монография. М., 2005. – 303 с.
11. *Попова З. Д., Стернин И. А.* Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / Зинаида Дмитриевна Попова, Иосиф Авраамович Стернин. – Воронеж, 1999. – 32 с.
12. *Marse J.* El amante bilingüe / Juan Marse. – Madrid: Debolsillo, 2008 – 208 p.